

LAIMES IZPRATNE LATGALIEŠU PASAKĀS

Raksta mērķis – raksturot laimes izpratni latgaliešu pasakās. Analīzei izmantotas simts latgaliešu pasakas, kurās ar lingvokulturoloģisko pieeju skatīta laimes apzīmējumu semantika un pragmatika, analizēti dažāda apjoma laimes satura un izskata raksturojumi. Laime latgaliešu pasakās tiek saprasta gan kā veiksmē, gan kā liktenis, gan arī kā augstāko dzīves labumu meklējumi. Laimes interpretācijas verbālais konteksts, laimes antropomorfizācija un demitoloģizācija liecina par latgaliešu aktīvo pozīciju attieksmē pret laimi. Laimes saturisko vērtību klāstā galvenā loma tiek ierādīta sociālajai labklājībai un ģimenes laimei. Kristietības ietekmē pasakās ieskanas arī filozofiskas laimes un bagātības, laimes un citu garīgo vērtību attieksmju intermēdijas.

THE NOTION OF HAPPINESS IN LATGALIAN FAIRY TALES

Happiness as an ethical category and as one of the most universal dimensions of human world views has been recognized as one of the most important concepts in the specification of ethnic culture within the paradigm of humanities. The objective of this paper is therefore to reveal the notion of happiness in Latgalian fairy tales. For this purpose, one hundred Latgalian fairy tales were selected in which the word 'happiness' was used in different forms and combinations. Taking into consideration the specifics of a folklore text, a linguo-culturological approach was used to determine the notion of happiness in Latgalian folklore, and to observe the concept of happiness in folklore texts in the discourses of language and culture and of language and ethnic mentality (Мацлова 2001: 28). This concept is interpreted in this paper as a body of collective knowledge, which expresses itself through language and which shows the specifics of an ethnic culture (Боркачев 2002: 22). Three components are distinguished in the structure of the concept – a notional, a figurative, and an axiological component. Of these, the notional component is considered to be the most important one by the majority of researchers (Капачук 1999: 39). It is disclosed in the semantics of the language of folklore when studying the lexemes that happiness is connected with, in the analysis of semantic and pragmatic aspects of the word 'happiness', regarding word combinations where happiness is described specifically along the most typical components, and from a contrastive view which allows to identify happiness in comparison to unhappiness. Contextual semantics of the notion of happiness reveals one of the most common theories of the notion of happiness – happiness as luck or as a coincidence of favorable circumstances. A lucky situation can in Latgalian fairy tales also be defined according to the importance of the task which has to be accomplished by a hero and when it is particularly difficult or even impossible to fulfil. In such cases, happiness is denoted with the use of adjectives and as an accomplishment, thereby changing the emphasis from chance to the lucky hero. In the end of the fairy tales, the adverb 'laimeigi' ('happily') or the adjective 'laimeigs/-a' ('happy') appears most often in combination with the word 'dzeivuoja' ('lived'), thereby suggesting that there is a special awareness of the word combination „happy life” in Latgalian consciousness. Final formulas of fairy tales relating to the basic elements of happiness distinguish social well-being from the well-being of a family. In addition, fragments of other

values contribute to elements of happiness in the final formulas, for example, life/health, harmony, and even loneliness. Under the influence of Christianity, wealth loses importance as a subject of happiness, and its place is taken by the combination of poverty and happiness. A perspective of action of the characters regarding happiness in fairy tales is also created by verbs, which allow to divide characters into three groups: those who look for happiness for themselves, those who give happiness to others, and those who try to deprive others of happiness. Traditionally, protagonists of fairy tales fall into the first group. Their actions are described by using the verbs 'to look for', 'to get', 'to meet', 'to catch', or 'to inquire', which all imply an active behaviour. In the second group there are so called magic helpers, whose actions are characterized by the verbs 'to wish', 'to make', 'to give', 'to promise', or 'to enchant'. In the third group there are the antagonists of a hero who are best described with the word 'to envy'. Verbs as a characterization of an attitude towards happiness attest an active position of the characters in the Latgalian fairy tales. Even when happiness is predetermined, the characters do not remain static but actively participate in securing happiness.

According to the logic of mythological thinking, happiness is made understandable and organized in recognizable artistic images and positioned in the local environment in equivalence to humans. Two of the most popular artistic techniques of substantiating happiness are anthropomorphization and objectification, which evolve along demythologization. There are two ways of interpreting happiness as an anthropomorphic image. First, the characterization of happiness emphasizes elements symbolizing prosperity and wealth: happiness is dressed in gold and silver (12.A.735.), it appears as a corpulent woman (11.A.735.) or a beautiful girl whose wreath shines like the sun (7.), etc. The second technique is to describe the appearance of happiness in correspondence to the hero's psychological notion of happiness – when a hero is unhappy, happiness is a black old maid (7.), pale or exhausted (15.A.735.567.). Typical of a hero's attitude towards happiness are persistence and even superiority. Additional features in the anthropomorphic image of happiness are revealed in those fairy tales where happiness tries its strength against the personifications of other moral values, such as wisdom (8.A.736.). In the end of these fairy tales, wisdom has to admit that wisdom without happiness is not possible. Equally great significance of both moral values (also in reversed priority) is revealed in the paroemiatic folk foundation: *Laima bez gudreibas ir caurojs maiss.* (LSD, 1940 2971) (Happiness without wisdom is like a sack full of holes). An objectification of happiness appears in fairy tales where the idea of happiness is immanently part of the idea of money as a source and a content of happiness. In these fairy tales money can appear to people in the form of a wolf, a bird, a midge, etc. Such an interpretation of happiness was probably determined by the human belief in happiness and the possibility of finding it. Happiness can appear in different unexpected ways, and humans shall only be prepared to recognize it and grasp it.

The analyzed material of fairy tales shows how the Latgalians see, understand and evaluate happiness. To sum up the conclusions made in the paper, it shall be noted that happiness is one of the highest moral values of the Latgalians. It is interpreted as both luck and destiny. The Latgalians are active regarding happiness – they look for happiness and they find it. If necessary, they remind happiness of their existence and are not afraid of changing their lives. Regarding the content of values of happiness, the most important parts are well-being (different ways of wealth/prosperity) and family happiness (with a spouse or parents). However, under the influence of Christianity, fairy tales introduced also philosophical contemplation about the problem – whether happiness really is about wealth, whether a poor person can be happy, and whether happiness is possible in this world at all. Folklore does not give the one and only correct answer to what happiness is. Folklore shows where happiness could possibly be and how one can obtain it. Specific aspects of the interpretation of happiness in Latgalian folklore can also be found in other genres of folklore, for instance in folk songs and brahilogisms. It is very well possible that other ethnic groups emphasize

different aspects in the interpretation of happiness which should be studied separately. However, as studies of the concept of happiness point out, due to the influence of globalization ethnic differences in the interpretation of happiness could be evened out (Veenhoven 1995: 5).

Ievads

Laime kā ētikas kategorija un viena no universālākajām cilvēka pasaules skatījuma dimensijām izsenis saistījusi zinātnieku un mākslinieku prātus. No laimes kā likteņa labvēlības vai svētlaimes izpratnes antīkajā zinātnē tā nonākusi līdz sarežģīta filozofiska, psiholoģiska fenomena statusam mūsdienās. Kā izpētes objekts tā piesaistījusi dažādu zinātņu interesi, rosinājusi veidot jaunas un piemērot esošās teorijas un metodes laimes interpretācijā. Tā, piemēram, Krievijā laime tiek analizēta lingvokulturoloģijas diskursā (Воркачев 2002), atzīstot to par nacionālās mentalitātes pamatvienību, savukārt Eiropas zinātniekus cita starpā saista laimes kā socioloģiskas un psiholoģiskas kategorijas analīze. Piemēram, Roterdamas Erasma universitātes profesors Rūts Venhovens (*Ruut Veenhoven*) kopš 2001. gada vada aptverošu laimes izpētes programmu, kuras ietvaros tiek izdots laimes studijām veltīts žurnāls (*Journal of Happiness Studies*) un veidota pasaules mēroga laimes izpratnes datu bāze (*World Database of Happiness* (http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php)), kur iespējams atrast statistiku arī par latviešu laimes izpratni. Zinātnieki laimes izpratnes pētniecībā mēdz izmantot arī dažādus avotus – daiļliteratūru, zinātniskus traktātus, aptaujas u.tml. Savdabīgu laimes interpretāciju, apvienojot individuālos un kolektīvos priekšstatus, piedāvā arī folkloras teksti, kur laimes izpratne, atklājoties caur konkrētās tautas valodu, nes šīs tautas mentalitātes kodus. Rakstā netiek aplūkotas dažādas laimes definīcijas. Par izejas pozīciju laimes izpratnei tiek izmantota poļu zinātnieka Vladislava Tatarkeviča teorija par četrām galvenajām laimes izpratnēm: laimi kā likteni (fortūnu, veiksmi, labvēlīgu apstākļu sagādīšanos); laimi kā dzīves labumu apgūšanu, meklējot augstākos labumus, vērtības, laimes objektīvo pamatu; laimi kā intensīvu lielu prieku, kā subjektīvu izjūtu, patīkamu pārdzīvojumu un, beidzot, laimi kā apmierinātību ar dzīvi kopumā, kā dzīves pilnības izjūtu (Татаркевич 1981: 321). Arī latviešu literārās valodas vārdnīcā laimes skaidrojumā parādās divi varianti. Pirmkārt, laime tiek skaidrota kā „psihisks (emocionāls) stāvoklis, ko izraisa saskaņa starp cilvēka vēlēšanos, mērķiem, darbību un īstenību, darbības rezultātiem (LLVV¹, IV, 572), otrkārt – kā „ļoti labvēlīgs apstākļu kopums, kas parasti sagādās nejauši; arī veiksmē” (LLVV, IV, 573).

---

¹ Šeit un turpmāk ar saīsinājumu LLVV apzīmēta Latviešu literārās valodas vārdnīca.

Pētījuma mērķis un metodoloģija

Raksta mērķis ir atklāt laimes izpratni latgaliešu pasakās. Kā jau tika minēts iepriekš, folklorā ir specifisks avots laimes studijās, jo pretendē uz zināmu objektivitāti salīdzinājumā ar citiem iespējamajiem avotiem. Būdam kolektīva daiļrade, folklorā neizslēdz arī individuālos aizsākumus, kas ir aktuāli arī dažādu laimes izpratnes līmeņu korelācijā. Arī iepriekš minētajos pētījumos visbiežāk tiek izdalīti divi laimes izpratnes līmeņi – individuālais un nacionālais (Veenhoven 2001: 15). Individuālā laimes izpratnes līmeņa izpētē visbiežāk tiek izmantotas dažādas aptaujas, kuras apkopojot pētnieki nonāk pie kāda vidējā nacionālo laimes izpratni raksturojoša rādītāja. Folklorā vairāk aktualizējas kolektīvais (respektīvi, etniskais) skatījums, tādējādi arī laimes izpratne folklorā pārsvarā atklājas tipiski nacionālajā līmenī. „Laiemes teorijā” zinātnieki mēdz izdalīt trīs galvenās pieejas: salīdzinošo (*Compharison-theory*), folklorisko (*Folklore-theory*) un dzīves kvalitātes izvērtējuma (*Livability theory*) (Veenhoven 1995: 1–2). Folkloriskā teorija pamatojas laimes kolektīvajā izpratnē. Visbiežāk laime tiek traktēta kā kolektīvā rakstura (respektīvi, etnomentālītātes) elements, kas sakņojas ne tik daudz reālajā dzīvē, cik tradīcijā (Veenhoven, 1995: 2). Pasakas kā vēstītājas folkloras žanrs piedāvā plašu, sižetiski izvērstu materiālu, kur pētniecībai saistoši ir gan dažādi laimes apzīmējumi, gan dažāda apjoma laimes satura un izskata raksturojumi, gan arī laimes iegūšanas formulas un scenāriji. Analīzei izmantotie latgaliešu pasaku teksti pierakstīti pārsvarā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā un satur ilgākā laika periodā veidojušos vispārīnātus, tautas mākslinieciskajā tradīcijā nostiprinājušos priekšstatus par laimi. Ņemot vērā folkloras tekstu specifiku, laimes izpratnei latgaliešu folklorā izmantota lingvokulturoloģiskā pieeja, skatot laimes konceptu folkloras tekstos valodas un kultūras, valodas un etniskās mentalitātes attieksmju diskursā (Маслова 2001: 28). Koncepts šajā rakstā tiek traktēts kā kolektīvo zināšanu vienība, kas rod izpausmi valodā un kam piemīt etniskās kultūras specifika (Воркачев 2002: 22). Koncepta struktūrā tiek izdalīti trīs komponenti – jēdzieniskais, tēlainais un aksioloģiskais. Par nozīmīgāko vairums pētnieku atzīst jēdzienisko komponentu (Карасик 1999: 39), kas atklājas folkloras valodas semantikā, skatot leksēmas, ar kurām tiek apzīmēta laime, vārda ‘laime’ semantiskos un pragmatiskos aspektus, vārdu savienojumus, kuros laime tiek minēta blakus tipiskākajiem to papildus raksturojošajiem komponentiem, un pretstatus, kas laimi ļauj identificēt, nošķirot to no nelaimes.

Laiemes izpratnes kontekstuālā semantika

Laiemes izpratnes analīzei tika atlasītas simts latgaliešu pasakas, kurās dažādās formās un kombinācijās bija minēts vārds ‘laime’. Visbiežāk laimes stāvokļu apzīmējumiem

izmantotas adverbu (*laimeigi*), adjektīvu (*laimeigs, laimeiga*) un substantīvu (gan sugas vārda (*laime*), gan īpašvārda (*Laime*)) formas, kuru interpretācijai ir būtiski skatīt arī attiecīgās vārdšķiras izvietojumu pasakas kompozicionālajā uzbūvē. Ja substantīvu un adjektīvu semantika pamatā sakrīt ar tradicionālajām laimes izpratnes nozīmēm, tad adverbā nozīme atklājas divējādi. Pirmkārt, pasakas beigās finālajā formulā adverbs *laimeigi* veida apstākļa funkcijā paskaidro verbu *dzeivuoja* un sniedz informāciju par laimes saturu. Savukārt pasakas darbības attīstības posmā vārds '*laimeigi*' paskaidro citus darbības vārdus un kontekstuāli apzīmē laimei tuvus, bet ne ekvivalentus psiholoģiskos stāvokļus. Visbiežāk ar *laimeigi* tiek apzīmēts kāds veiksmīgi izdevies pasākums, piemēram: *Vīnam dālam daguoja tū uz saldatim službā, jis nūguoja i laimeigi atslužēja*² (14. A. 326³); *Ēnglis jū laimeigi puornasja par jjurom*. (17. A. 725) Visos šajos gadījumos *laimeigi* tiek lietots kā sinonīms vārdam 'veiksmīgi', ko nepārprotami apliecina arī vārdu savienojums '*laimeigi guoja*' (*Dzeivuoja vīns boguots cylvāks, kam vysur laimeigi guoja, bet nabeja jis ļūti centeigs vai struodeigs* (9. A. 752)), kas kontekstā uztverams kā sinonīms darbības vārdam 'veicās'. Visumā šāds vārda *laimeigi* lietojums atbilst vienai no izplatītākajām laimes kā veiksmes teorijām. Amerikāņu profesors Džonatans Haidts (*Jonathan Haidt*) norāda, ka šāda laimes interpretācija ir viena no senākajām, ko apliecina arī vārda *laime* etimoloģija indoeiropiešu valodās. Piemēram, angļu valodā vārds *happiness* esot radies no vārda *hap*, kas viduslaiku angļu valodā esot apzīmējis 'iespēju', 'veiksmīgu gadījumu' un to, kas vispārīgi notiek – '*to happen*' (Haidt 2006: 34). Arī viens no vārda *laimīgs* skaidrojumiem LLVV norāda, ka *laimīgs* ir „tāds, kas saistīts ar ko vēlamu, patīkamu (piemēram, par gadījumu, notikumu); arī veiksmīgs (LLVV, IV, 575).

Latgaliešu pasakās laimes kā veiksmes interpretācija tradicionāli sastopama pasakas darbības attīstības posmā, kas ir svarīgi pasakas sižeta dinamikas saglabāšanai. Ja varonis *laimīgi* (respektīvi – veiksmīgi) neaizietu, nepārlidotu, nenodienētu, nebūtu iespējama tālāka pasakas sižeta attīstība. Veiksmīgais gadījums latgaliešu pasakās var būt arī precizēts saskaņā ar varoņa veicamo uzdevumu nozīmīgumu kā sevišķi grūts, neiespējams darbs. Šādā situācijā laime parādās adjektīva formā kā izdošanās, akcentu pārnesot no veiksmīga gadījuma uz veiksmīgu varoni, kas pasakas tekstā tiek apzīmēts kā *laimeigs cylvāks*. Piemēram: *Kas te vidā tūt un tū padora, kas te dorams, tis ir laimeigs cylvāks* (6. A. 503. 502); *Tī styprinīks dreizi sasyta vysu tū kēneņa karaspāku un atjuoj otkon laimeigs un prīceigs pi kēneņa* (16. A. 650); *Dabraucis pi tuos vītas, kur beja saceits, īrauga pulku ļaužu, bet te kai skrīn*

² Citētajos pasaku fragmentos šeit un turpmāk saglabāta P. Šmita krājuma „Latviešu pasakas un teikas” ortogrāfija.

³ Šeit un turpmāk atsauce norādīts pasakas numurs P. Šmita krājumā „Latviešu pasakas un teikas”

zyrgs, tai vysys sameida. Tad vuorguļa dāls brauc laimeigs atpakaļ (A. 710. 361) un citi piemēri.

Laires saturiskie aspekti pasaku nobeiguma formulās

Pasaku beigās adverbs *laimeigi* vai adjektīvs *laimeigs/-a* visbiežāk vienojas ar vārdu *dzeivuoja* un nes informāciju par to, kas īsti tautas apziņā tiek saprasts ar vārdu savienojumu „laimīga dzīve”. Būtisks ir fakts, ka minētie „laimīgas dzīves” raksturojumi dažādās formās un locījumos ietilpst t.s. finālajās formulās, kas, pēc rumāņu folklorista Nikolaja Rošjanu (*Nikolae Rosijanu*) domām, ir gan no pasakas sižeta specifikas, gan no teicēja vēlmes pārliecināt klausītājus par stāstītā patiesumu atkarīgi tradicionāli sintaktiski veidojumi (Рошияну 1974: 55). Analizējot nobeiguma formulas „dzīvoja laimīgi” lietojumu dažādos Latvijas novados, latviešu folkloriste Daina Zemzare norāda, ka latgaliešu pasakās šī formula lietota 90 pasakās (Vidzemē – 91, Kurzemē – 34, Zemgalē – 67 pasakās). Turklāt latgaliešu pasakās populārākā ir verba *dzīvot* pagātnes forma, kas minēta 57 pasakās (Vidzemē – 19, Kurzemē – 23, Zemgalē – 23 pasakās) (Zemzare 1940, 4–5). Laimīgās dzīves saturiskie aspekti latgaliešu pasakās atklājas divējādi: ar paskaidrojošo vārdu palīdzību un ar iepriekšēju izvērstāku laimīgas dzīves priekšnoteikumu raksturojumu. Populārākais paskaidrojošais vārds latgaliešu pasakās ir *bagāti*: *suoka dzeivuoit laimeigi un boguoti* 13. A. 361.), *visi treis dāli dzeivuoja tagad boguoti un laimeigi* (24. A. 707. 675.), *tei labuo sīvītja dzeivuoja laimeigi un boguoti*. (6. A. 750) Šāds bagātas dzīves akcents pasaku nobeiguma formulās izskaidrojams arī ar pasakas ārpusteksta faktoriem. Klasiskās folkloras radītāji aplūkotajā laika periodā pārsvarā bija zemnieki, kuru ekonomiskā rocība pēc 1861. gada dzimtbūšanas atcelšanas Latgalē nebija liela. Tāpēc turība/bagātība, kunga, ķēniņa mantas iegūšana tiek atzīta par vienu no augstākajiem iespējamajiem labumiem. Arī pasaku vispārējā struktūra ilūstrē varoņu ideālu piepildījumu no nabadzības, kas tiek akcentēta ievada formulā paskaidrojumā, uz bagātību nobeiguma formulā. Kā otru Latgalei tipisku laimīgu dzīvi paskaidrojošo vārdu D. Zemzare min arī vārdu *saderīgi*: *Tai viņi palyka dzeivuoit laimīgi un sadarīgi leidz pašai nuovei*. (14. A. 314.) Atsevišķos pasaku tekstos sastopami arī tādi paskaidrojošie vārdi kā *mierīgi*, *labi* un *priecīgi*: *bēdeigais Pleucs mīreigi un laimeigi nūdzeivuoja sovu myužu, jo nabeja vairs kam jū traucēt* (13. A. 1539.); *itei saimja pec ituo dzeivoj cīši labi un laimeigi* (3); *jī dzeivoj uz šuo pasaulā laimeigi un priceigi*. (6) Tādā veidā paskaidrojošie vārdi iezīmē laimīgas dzīves semantisko lauku, kur noteicošais komponents ir bagātība, kam seko tādas vērtības kā saderība, miers, prieks un vispārīgs labums.

Līdzīga semantika vērojama arī laimīgās dzīves priekšnoteikumu raksturojumā, kas pasakas tekstā parasti ievada finālo formulā. Laires priekšnosacījumu grupā visbiežāk

minētas precības: *nūtaisēja boguotas kuožas un suoka dzeivuoit laimeigi* (6. A. 513); *tur abi apsaprecējos un dzeivūja laimeigi* (6. A. 503. 502. 314.); *laimeigi nūdoncuoja garys kuožys* (10. A. 900.) u.tml. Kāzas, laulātā drauga iegūšana kā varoņa veikuma rezultāts ir tipisks nobeigums brīnumu pasakām. Jo sarežģītāki bijuši pārbaudījumi, jo lielāka beigās laime. Precību motīvam nobeiguma formulās vērojama tendence apvienoties ar citiem (visbiežāk – sociālajiem) motīviem. Viens no populārākajiem savienojumiem ir pārbaudījumu rezultātā iegūtais laulātais draugs un bagātība/turība: *Vaicoj pēc Juoņa, ar kuru pēcuok salauloj sovu meitu, atdūd jam pus kēnests i jī dzeivoj laimīgi.* (4. A. 559.) Sociālā labklājība kā viens no laimes faktoriem kļūst arī par separātu vērtību laimes stāvokļa apziņai pasakās. Pasaku nobeiguma formulās tas izskatās šādi: *Kēņiņš (..) kūkaram par atļeidzeibu deve pus kēņina valsteibos.* *Kūkars nu dzeivova laimeigi* (12. A. 650 C); *Duraceņam tāvs īdeve pošas lobuokuos ustobas, lobuokūs zyrgus, vysu kū lobuokū, kai gudrajim bruolim, i jis dzeivova laimeigi* (5. A. 551. 301.); *Palyka kolps par muižas kungu un dzeivoi laimīgs* (7. A. 1539.); *Klimka pajem vysu kunga montu un dzeivoj laimīgi* (19. A. 1525. A. 1535) u.c. piemēri.

Nereti sociālā labklājība pasakas nobeiguma formulās tiek detalizēta līdz konkrētām pārticības reālījām: būt laimīgam nozīmē iegūt pilnu klēti maizes (21. A. 75.), trīs simti rubļu (4. A. 1537.), pusi kunga naudas (5. A. 1641.) u.tml. Latgaliešu pasakās varonis iegūtajā sociālajā labklājībā var dalīties ne tikai ar laulāto draugu, bet arī ar vecākiem: *Tagad tāvs pīguoja pi juo kluot un prasēja pīdūšonys. Dāls jam pīdjavja un pajāmja jū pi sevis. Un jī dzeivuoja laimeigi tamā pilī.* (17. A. 725.) *Styprinīks pajēmja pusi kēnests nu kēneņa, atvedja sovu muoti atraiti un nyu dzeivoj laimeigi.* (16. A. 650. C.)

Cieņas pilna attieksme pret vecākiem ir viens no katoļticības ietekmētiem mentalitātes rādītājiem. Pasakās izskan ideja, ka arī iegūtai laimei, lai cik tā skaista, nav vērtības, ja varonis tajā nevar dalīties ar saviem vecākiem. Vienā no pasakām ar papardes zieda palīdzību varonis iegūst šādu laimi: *Tajā acumierklī jis atrodās nazkaidā lelā pilī; kur beja daudz kolpu un kolpyuņu. Tod kolpi apgērbja jū zalta apgērbā un atnesja jam vysaidus gordus ēdīņus un dzērīnus.* (9) Atgriezies no savas sapņu pils, puisēns uzzina, ka viņa vecāki pa to laiku nomiruši bada nāvē. *Muna laime nava eista laime,* skan pasakas beigu atziņa. Fragmentāri laimes saturu finālajās formulās veido arī citas vērtības, piemēram, dzīvība/veselība (*Zemņīks palyka dzeivs un vēl tagan dzeivoj laimeigs un vasals* (8. A. 674.); *Tai muzykantam naišyta ar reikstem, jis nūbrauce tuoļuok laimeigs un dzeivoj da šai boltai dīnai* (11. A. 592.)), satiecība (*Pops jū [kalpu – A. Juško-Štekele] mīlīgi sajēmja un tagad nūžāluoja, ka agruok najēdzīgi mūcījis. Tai jī obēji laimīgi nūdzeivuoja leidz myuža golam* (13. A. 650.)), pat vientulība (*Tai buorinīte dzeivuoja vīna paša laimīgi* (4. A. 480. 844.)).

Neskatoties uz to, ka pasaku finālās formulas par galvenajiem laimes satura elementiem uzrāda sociālo un ģimenes labklājību, sastopami teksti, kur laimes un bagātības attieksmes cilvēka vērtību prizmā tiek pārskatītas, apgalvojot, ka bagātība (nauda) nav laimes etalons. Šī atziņa var parādīties gan pasaku sižeta risinājumā, gan specifiskā nobeigumā, gan arī atsevišķās nabadzīga, bet laimīga cilvēka formulās. Tā kādā pasakā nabaga kurpnieks, kas ar savu ģimeni, neskatoties uz trūkumu, dzīvo laimīgi, priecīgi un satiecīgi, iegūstot no kunga naudu kā dāvanu, zaudē sirdsmieru. Beigās viņš atdod naudu kungam atpakaļ, teikdams: „*Ak, nadūd, Dīveņ, leluokas bādas pasaulē nazynu, kam ir, kai tik tam, kam puoruok daudzī monta.*” (15. A. 36) Šāda vērtību gradācija, iespējams, ir jaunāka parādība pasakas vispārējā vērtību sistēmā. To pierāda izmaiņas pasakas tradicionālajā struktūrā (nav tradicionālo ievada un nobeiguma formulu) un atsevišķi saturiski elementi, kas liek domāt par kristietības ietekmēm, proti, Dieva vārda pieminējums, akcentējot nabadzību kā kristietības dogmu. Šo pieņēmumu apstiprina arī pasakas, kur moralizējošā veidā tiek interpretēta kristietībā sakņotā atziņa par laicīgās mantas bezvērtību pretstatā garīgajām vērtībām. Sižetiski tas izpaužas divējādi: pirmkārt, kad varonis iegūst bagātību sev, bet dažādu apstākļu ietekmē pārvērtē tās nozīmi un atsakās no naudas, otrkārt, kad varonis iegūst naudu citiem (piemēram, vecākiem), bet pats vienalga dodas meklēt laimi. Tā vienā no pasakām jaunākais brālis, ieguvis zeltu, nopērk muižu, bet pēc pieciem gadiem, ieklausoties vecākā brāļa atziņā: *Redzi, bruoļ, vysy laiceigais monts izniks! Tu esi boguots, bet Dīvs vysvarīgs un padora vysu, kū tik gryb!*, atdod visu savu mantu nabagiem un dodas ar vecāko brāli *pa pasauli laimis maklātu.* (13. A. 736.) Otrs scenārijs parādās pasakā par Īkstīti, kas, ieguvis naudu vecākiem, pats dodas laimes meklējumos: *Veči nailgi padzeivuoja un nūmyra, bet dāls šūboltīn meklej pasaulī laimes.* (19. A. 650. A.) Abu pasaku nobeigumi ļauj secināt, ka laime nav naudā un bagātībā, tomēr atšķirībā no tradicionālajiem pasaku nobeigumiem šajās pasakās laimes saturs paliek neskaidrs.

Bagātības un nabadzības attieksmes laimes satura izvērtējumā hipotētiski pieļauj, ka, atsakoties no viena komponenta (bagātības), par laimes satura izteicēju paliek otrs (nabadzība). Šādu pieņēmumu apstiprina arī pasaka, kuras sižets ir vērsts uz nabadzīga, bet laimīga cilvēka meklējumiem, kura drēbēm piemīt spēja atdzīvināt mirušos. Nabadzības glorifikācija šeit sasniedz pat zināmu apoteozi, jo izrādās, ka laimīgajam nabadzīgajam cilvēkam nav pat krekla. Viņš atdzīvina mirušo ķēniņa meitu ar krekla lupatu strēmēlēm. Pasakas teksts liecina, ka nabadzīgais cilvēks jūtas absolūti laimīgs, tomēr beigu apgalvojums – *kaidis jis beja: vai pats Dīvs, vai valns* (A. 844.) – liecina, ka šī fenomena izcelsme cilvēkiem nav īsti skaidra. Krievu filozofs Nikolajs Berdjajevs (*Николай Бердяев*) apgalvo, ka patiesi pozitīva nabadzības interpretācija, nabadzība kā īstena svētlaieme parādās

tikai kristietībā. Tāpēc arī nabadzības kā vērtības interpretācija pasakā, aptverot divus pretējos vērtību polus (vai Dievs, vai velns), uzskatāma par kristietības ietekmētu laimes kā nabadzības, nabadzības kā laimes apstiprinājumu.

Laimes izpratnes verbālais konteksts

Personāžu rīcības pozīciju attieksmē pret laimi pasakās rāda verbi, kas ļauj pasakas personāžus iedalīt trijās grupās: tādos, kas meklē laimi sev, tādos, kas sniedz laimi citiem, un tādos, kas cenšas to citiem atņemt. Pirmajā grupā tradicionāli ietilpst personāži, kas krievu folklorista Vladimira Propa (*Владимир Пропп*) klasifikācijā veic varoņa funkcijas (Пропп 1998: 22). Latgaliešu pasakās tādi varoņi ir *stypriņiks* (19. A. 650. A.), *veceits* (34. A. 301. A.), *puika* (A. 466.), *puiss* (17. A. 477. 1159. 301.), *Juoņs* (A. 559.), *buorins* (15. A. 563, 676) un vēl daudzi citi. Viņu rīcību attieksmē pret laimi visbiežāk raksturo verbi *meklēt, dabūt, satikt, saķert, vaicāt*, kas visi paredz aktīvu darbību. Populārākais no vārdiem ir darbības vārds *meklēt*. Laimes interpretācijai verba *meklēt* analīze palīdz noskaidrot vairākus jautājumus, kas varētu tikt skatīti detalizētāk, bet šī raksta ietvaros tiks tikai ieskicēti, proti – kas, kā un uz kuriem dodas meklēt laimi.

Kā jau tika minēts iepriekš, laimes meklētājs parasti ir pasakas galvenais varonis, kas, pēc pasakas likumiem, iemieso tautas ideālos priekšstatus un centienus. Ja varonis dodas meklēt laimi, tas ir arī folkloras radītājas tautas mentālais ideāla meklējumu ceļš. Aplūkotajās pasakās laimi parasti dodas meklēt vīrietis, tikai divās pasakās laimes meklējumos piedalās sieviete – vienā pasakā kā māte (6. A. 590.), otrā – kā māsa. (9. A. 478. 313.) Došanās meklēt laimi parasti tiek raksturota ar dažādām verba *iet* formām: *aizguoja* (6. A.1650), *iškys* (17. A. 477. 1159. 301.), ar verba *staigāt* formām: *staiguojis* (3. A. 1645.), *staiguodams* (34. A. 301. A.), ar verba *laisties* (ar nozīmi ‘ātri doties, virzīties (piemēram, ejot, skrienot kur, kādā virzienā’ (LLVV, IV, 581)) formām – *laidās* (3. A. 1650), *laižas*. (8. A. 785) Divās pasakās, kur sižeta shēmā ietilpst t.s. brīnumaino līdzekļu iegūšana (vienā variantā septiņjūdžu vīzes, otrā – buciņa) sastopamas verba *skriet* formas: *aizskrēja meklēt laimi* (A. 331.), *pajam veizes i skrīn laimes maklātu*. (9. A. 478. 313.) Visi minētie verbi satur orientāciju uz virzienu – varoņi iet, laižas, skrien uz kaut kuriem, staigā kaut kur laimes meklējumos. Visbiežāk sastopamā lokālā formula satur priekšstatus par laimes iespējamo atrašanos kaut kur pasaulē: *laidās pasaulī meklēt laimi* (6. A. 590.), *iškys pa pasauli laimis maklātu* (5. A. 1650.), *staiguodams pa pasauli, meklēja laimi* (34. A. 3901. A.) u.tml. Sastopami arī vairāk konkrēti laimes meklēšanas telpiskie segmenti – *aizguoja tuoli mežā meklēt sev laimi* (2. A. 466.), vai vairāk vispārīgi – *atstuoju muoju i laižas ceļā laimis maklātu*.

(8. A. 785.) Dažās pasakās laimes meklēšanas telpa vispār nav konkretizēta: *staigulojis maktādams laimes*. (34. A. 302. A.)

Laimes meklēšanas telpiskā konkretizācija pasakas māksliniecisko telpu sadala divās daļās: telpā, kur varonis atrodas izejas pozīcijā un kur nav laimes, un telpā, uz kuru varonis dodas meklēt laimi. Pirmā no šīm telpām ir vairāk psiholoģiska un imanenti atklājas pasakas ievada formulu paskaidrojošajā daļā, kur akcents nav likts tik daudz uz konkrētām telpas reālijām, cik uz varoņu sociālajām problēmām, piemēram: *Vīnu reizi dzeivuoja muote un dāls. Viņim beja moza muožiņa, bet viņi tur nagribēja dzeivuoit*. (6. A. 590.) Šāds telpas dalījums raksturīgs varoņa izaugsmes ceļam un parasti vainagojas panākumiem. Tikai retu reizi varonim neizdodas laimi atrast. Tam ir sociāli (*Bruoļs laikam vēl tagad vys meklej sev laimi un nivīns nazyna, vai sameklēs, jo jis ir nabogs* (A. 331.)) vai morāli iemesli (netiklis, kas melo, neatrod laimi (8. A. 785.)). Neapmierinātība ar situāciju „šeit un tagad” var būt tik liela, ka varonis gadījumā, ja laimi neatrod, gatavs pat šķirties no dzīves: *Jo es naatrasšu laimes, tod par pus godu tšu pa mežim, lai kas mani nūsyt*. (15. A. 563, 676.)

Otras personāžu grupas – to, kas dod laimi citiem – rīcību attieksmē pret laimi raksturo darbības vārdi *likt, dot, (no)vēlēt, solīt, (pa)burt*. V. Propa personāžu klasifikācijā tie ir t.s. brīnumainie palīgi, kuru pamatfunkcija – lemt varoņa likteni. Latgaliešu pasakās šādi personāži visbiežāk ir Dievs un Laima (laimes) vai citi mitoloģiski personāži: „*Kaidu laimi likt jaunpīdzimušam puisānam?*” *vaicoj engels* (3. A. 652.); *Zivtiņa sūlej buorinītei myužtgu laimi* (9. A. 478. 313.); *Pundurīši teicja: "Radzam, ka jyus vīns ūtru mīļuojit, tuopēc gribam jums īdūt laimi, palicīt obi te un dzeivuojit ar mums!"* (6); *Ubags nūsaklauseja, kaidu laimi Laime nuveleja bārnām* (31. A.); *Atguoja laimes un prosa vīna nu ūtras: „Kaidu laimi liksim bārnām?”* (14. A. 930. 891.); *Atvedja rogonu pabūrt, kas dālam sagaidāms*. (4. A. 531. 550.) Laimes likšanas (došanas) motīvs latgaliešu pasakās sakrīt ar laimes kā likteņa, fortūnas teoriju. To pamato arī vārda *liktenis* etimoloģija. Kā norāda Konstantīns Karulis, „*liktenis* atvasināts no verba *likt* ‘noteikt, lemt’. Saskaņā ar priekšstatiem par iepriekšējo nolemtību, katrs gadījums, notikums senajam cilvēkam likās iepriekš „likts”. Tā arī *liktenis* sākotnēji nozīmējis ‘(iepriekš) liktais, lemtais’.” (Karulis 1992: 536) Liktā (lemtā) laime tradicionāli piepildās, neskatoties ne uz kādiem šķēršļiem. To apliecina arī pasaku nobeiguma formulas: *kū Dīvs lyka, tuo Dīva vuordu navarēja puorgrīzt boguotyjs. Kai Dīvs nūsprīdja, tai i nūtyka*. (17. A. 930. 461.)

Beidzot, trešā personāžu grupa – tie, kas tīko varonim atņemt laimi. Viņu rīcību attieksmē pret laimi raksturo darbības vārds *skaut*. Pēc personāžu funkcijām varoņa laimes skaudēji parasti ir t.s. antagonisti, kas mēģina kavēt varoni viņa attīstības ceļā: bagātie brāļi, pamāte, māsas u.tml.: *Boguotais bruolis jau suoka skaut naboga laimi* (19. A. 613.);

Vacuokuos muosas suoka skaust jaunuokuos muosas laimi. (10. A. 425 A.) Lieki piebilst, ka saskaņā ar likteņa predestinācijas ideju skauģu tīkojumi parasti paliek bez panākumiem. Dažviet antivaroņi paliek lemti mūžīgai skaudībai, nostiprinot viņu kā skauģu statusu pasakas finālajā formulā: *Pamulkīts pa šai dīnai dzeivoj laimīgs, bet bruoļi skauž juo laimi.* (11. A. 402.)

Tādējādi verbi kā attieksmes pret laimi raksturotāji apliecina latgaliešu pasaku personāžu aktīvo pozīciju. Arī tad, kad laime ir iepriekšnoteikta, varoņi nav statistiski, bet aktīvi piedalās laimes nodrošināšanā.

Laimes antropomorfizācija un priekšmetizācija

Saskaņā ar pasakas mākslinieciskajām īpatnībām laime pasakās nav tikai abstrakts psihisks (emocionāls) stāvoklis. Jau iepriekš redzējām, ka saturiski tā tiek konkretizēta līdz sīkām detaļām. Laimes meklējumi nav tikai eksistenciāli saņņojumi par labāku dzīvi. Atbilstoši mitoloģiskās domāšanas loģikai laime tiek padarīta saprotama un dislocēta lokālā vidē līdzvērtīgi cilvēkam, ietērpjot to atpazīstamos mākslinieciskos tēlos. Divi populārākie mākslinieciskie paņēmieni laimes konkretizēšanai ir antropomorfizācija un priekšmetizācija.

Antropomorfizācija (s. gr. *anthropos* – ‘cilvēks’, *morphē* – ‘veids, tēls’) ir fundamentāla mitoloģiskās domāšanas iezīme, kas paralēli demitoloģizācijai (s. gr. *mythos* – ‘mīts, teiksma’) ir svarīgs priekšnoteikums pasakas kā žanra atītītībā (Мелетинский 1983: 43). Tradicionāli antropomorfizācija izpaužas kā cilvēciska veidola piešķiršana lietām, priekšmetiem, vispārīgām reālījām, demitoloģizācija – kā mīta elementu un pazīmju zaudēšana. Laime latgaliešu pasakās vienlaicīgi tiek antropomorfizēta un demitoloģizēta, ko uzskatāmi parāda laimes vizuālais un funkcionālais raksturojums. Sevišķi uzskatāmi minētie procesi parādās pasakās, kur laime mērojas spēkiem ar citām morālām vērtībām (piemēram, gudrību) vai savu saturisko un funkcionālo pretstatu – nelaimi (*nalaime/bāda/biedeiba*). Viens no motīviem, kas satur laimes antropomorfisku raksturojumu, ir laimes meklēšana. Šajos sižetos laimes cilvēciskošana padara laimes meklējumus vairāk konkrētus – varonis zina, kas jāmeklē un var uzrunāt laimi kā sev līdzvērtīgu. Tā, piemēram, kādā pasakā nabagā brāļa laime ir *boguota [...] guļ zam lozdu kryuma, zaltūs un sudobrūs īsavylkuse.* (12. A. 735.) Arī šajās pasakās sižeta pamatā ir laimes kā likteņa izpratne. Laime cilvēkam nepiemīt vispārīgi, bet kādā konkrētā jomā. Tā minētajā pasakā nabagā brāļa laime iesaka viņam mainīt nodarbošanos: *Es struoduot nagribu! Brauc tu uz pilsātu un suoc tierguotīs, es tev paleidzeišu naudu skaitīt.* Nabagais brālis paklausa un ātri vien kļūst turīgs, bet bagātais brālis, kam ir laime zemkopja darbos, gribēdams iegūt brāļa laimi, zaudē savējo: *Par vīnu godu boguotais bruoļs palyka par nabogu.* (12. A. 735.)

Laires kā antropomorfiska tēla atainojumā vērojami divi paņēmiens: pirmkārt, laimes raksturojumā tiek uzsvērti pārticību, turību simbolizējoši elementi: laime ģērbjas zeltā, sudrabā (12. A. 735.), viņa ir resna sieviete (11. A. 735.) vai arī skaista meitene, kurai vainags spīd kā saule (7) u.tml. Otrs paņēmiens ir laimes izskata atbilstība varoņa psiholoģiskajai laimes apziņai – kad varonis jūtas nelaimīgs, laime ir melna, veca meita (7), bāla, novārgusi. (15. A. 735. 567.) Varoņa attieksme pret antropomorfizēto laimi ilustrē demitoloģizācijas izpausmes – laime nav kaut kas sakrāls, pielūdzams, dievība vai tml. Varoņa attieksmē pret laimi parādās uzstājība un pat pārākums. Piemēram, lai pamodinātu laimi, varonis iekniebj viņai sānos un saka: *Klausīs, tu tak esi muna Laime, kuo tu te guli? Ej man paliedzi!* (15. A. 735. 567.) Kādā no pasakām varonis pat sit sievieti, kuru iedomājas esam par savu laimi: *Reizi nabogs guoja mēklēt sovas laimes. Īdams pa ceļu, jis satyka rasnu sīvīti, suoka jū sist un vaicuoja: "Voi tu naesi muna laime?"* (11. A. 735.) Papildus iezīmes laimes antropomorfiskajā tēlā atklājas pasakās, kur laime mērojas spēkiem ar citām personificētām morālajām vērtībām, proti – gudrību. (8. A. 736.) Laires un gudrības derībā atklājas viena no mūžsenām problēmām – kas cilvēkam ir svarīgāks – būt gudram vai būt laimīgam. Pasakas sižets veidots kā gudrības apgalvojuma – *Jo cylvāks byus gudrs, jis dzeivuos bez laimes* – pārbaude. Muļķītis kļūst gudrs, iegūst turību, rīkojas pēc prāta likumiem un gandrīz tiek notiesāts uz nāvi. Pasakas beigās gudrībai nākas atzīt, ka gudrība bez laimes nav iespējama. Abu morālo vērtību vienlīdz liela nozīme (gan apgrieztā prioritārā secībā) atklājas arī tautas parēmiju fondā: *Laima bez gudreibas ir caurojs maiss.* (LSD⁴, 1940, 2971)

Tādējādi arī antropomorfizētais un demitoloģizētais laimes tēls raksturo latgaliešu aktīvo attieksmi pret laimi. Kā tas bija redzams laimes verbālā konteksta raksturojumā, tā arī šeit blakus atziņai par laimes meklēšanas nepieciešamību parādās rosinājums nesamierināties ar nelabvēlīgu situāciju un meklēt jaunus risinājumus.

Laires priekšmetizācija parādās pasakās, kur laimes ideja imanenti ietverta priekšstats par naudu kā laimes avotu un saturu. Nauda šajās pasakās cilvēkam var parādīties visdažādākajos veidos: vilka (*Otkon atskrēja vylks un runoj gonam: „Tu lels muļķis, navarēji apturēt vylku un pajemt lelū kotlu ar zalta naudu!” Pasacijis itūs vuordus, vylks pazuda un gons vairuok nikur nikuo naredzēja, bet vysu dīnu dūmoja, ka jam beja laime pajemt kotlu ar zalta naudu, bet jis nikai navarēja saprast sajemt tū lelū laimi..* (22)), pīles (*Nabogs tyuleņ sagyva tū peili, pajēmja ūlas un īt uz sātu ļustīgs, sagyvis Laimi* (16. A. 735. 567.)), buciņas (*Muižinīks braucja uz sātu, īduovynuoja meitai buciņu, teikdams: "Te byus tovs talismans!"* (A. 331.)) u.c. veidos. Šādu laimes interpretāciju, iespējams,

⁴ Ar saīsinājumu LSD apzīmēts Latviešu sakāmvārdu datorfonds.

noteikusi cilvēka ticība laimei, tās iegūšanas iespējai. Laime var parādīties dažādos negaidītos veidos, cilvēkam tikai jābūt gatavam to atpazīt un iegūt.

Nobeigums

Latgaliešu etnomentālītātes pētnieks filozofs Pēteris Zeile ar mentalitāti saprot etnosa dzīves uztveri, izjūtu, domāšanas īpatnības (Zeile 2007: 1). Arī laimes interpretācijai ir sava vieta tautas dzīves uztverē. Aplūkoto pasaku materiāls rāda, kā laimi redz, saprot un vērtē latgalieši. Apkopojot rakstā gūtās atziņas, jāatzīst, ka laime latgaliešiem ir viena no augstākajām morālajām vērtībām. Tā tiek saprasta gan kā veiksmē, gan arī kā liktenis. Latgalieši attiekmē pret laimi ir aktīvi – viņi laimi meklē un atrod. Ja nepieciešams, viņi atgādina laimei par savu esamību un nebaidās mainīt dzīvi. Laimes saturisko vērtību klāstā galvenā loma tiek ierādīta sociālajai labklājībai (bagātībai/turībai dažādās izpausmēs) un ģimenes laimei (ar laulāto draugu/vecākiem). Tomēr kristietības ietekmē pasākās ieskanas arī filozofiskas pārdomas par tēmu – vai laime tiešām ir bagātībā, vai nabags var būt laimīgs, vai laime uz šīs zemes vispār ir iespējama. Folklorā nedod vienīgo pareizo atbildi uz jautājumu – kas ir laime. Folklorā rāda, kur laime varētu būt un kā to iegūt. Latgaliešu folklorā specifiski laimes interpretācijas aspekti varētu būt skatāmi arī citos folkloras žanos – piemēram, tautasdziesmās vai brahiloģismos. Iespējams arī, ka citiem etnosiem ir atšķirīgi akcenti laimes interpretācijā, tas būtu pētāms atsevišķi, tomēr, kā uzsver laimes pētnieki, globalizācijas procesu ietekmē etniskās atšķirības laimes interpretācijā varētu arī izlīdzināties (Veenhoven 1995: 5).

LITERATŪRAS SARAKSTS

- Haidt, Jonathan (2006). *The Happiness Hypothesis: Putting Ancient Wisdom to the Test of Modern Science*. London: Random House.
- Latviešu sakāmvārdu datorfonds. (LSD) <http://valoda.ai lab.lv/folkloras/sakamvardi/>
- Overview of Happiness Surveys in Latvia. *World Database of Happiness*. http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php
- Šmits, Pēteris (1925–1937). *Latviešu pasakas un teikas*. 15 sēj. <http://valoda.ai lab.lv/folkloras/pasakas/>
- Veenhoven, Ruut (2001). *What we know about happiness?* <http://publishing.eur.nl/ir/repub/asset/8778/2001a-full.pdf>
- Veenhoven, Ruut, Ehrhardt, Joop (1995). The cross-cultural pattern of happiness. Test of predictions implied in three theories of happiness. *Social Indicators Research*. Vol. 34. p. 33–68.
- Veenhoven, Ruut (2005). Is life getting better? How long and happily people live in modern society. *European Psychologist*. Vol. 10. p. 330–343.
- Zeile, Pēteris (2007). *Latgaliešu etnomentālītāte un kultūra*. <http://lakuga.lv/lg/news/article?id=1573>
- Zemzare, Daina (1940). Beigu formulas latviešu pasākās. <http://www.liis.lv/folkloras/folkloristika/publik/FBR/zemzare01.htm>
- Бердяев, Николай (2007). *О назначении человека. Опыт парадоксальной этики*. MaLib.ru. http://malib.ru/berdyaev_ethics/
- Воркачев, Сергей (2002). *Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического сознания*. Краснодар: Изд-во КубГТУ.
- Карасик, Владимир (1999). Оценочные доминанты в языковой картине мира. *Единство системного и функционального анализа языковых единиц*. Белгород. 39–40.
- Маслова, Валентина (2001). *Лингвокультурология*. Москва: Наследие.

Мелетинский, Елизар (1983). Возникновение и ранние формы словесного искусства. *История всемирной литературы*: Т. 1. Москва: Наука. 23–52.

Пропп, Владимир (1998). *Морфология волшебной сказки*. Москва: Лабиринт.

Рошину, Николае (1974). *Традиционные формулы сказки*. Москва: Наука.

Татаркевич, Владислав (1981). *О счастье и совершенстве человека*. Москва: Прогресс.